

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У
СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ
Кваліфікаційна робота (проект)**

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: магістрантка 2 курсу 231М групи

Спеціальності 053 Психологія

Освітньо-професійної програми «Психологія»

Катерина ДЯЧУК

Керівник: кандидат психологічних наук

Іван КРУПНИК

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцентка

Ольга АЛЕКСАНДРОВА

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Теоретико-методологічні засади визначення толерантності як професійно важливої якості майбутнього психолога	7
1.1. Дослідження толерантності у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях.....	7
1.2. Толерантність як важлива якість професійного становлення майбутнього психолога.....	14
Висновки до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження психологічних чинників, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів.	21
2.1 Характеристика вибірки та загальна процедура дослідження.....	21
2.2. Визначення психологічних особливостей прояву толерантності у студентів-психологів.....	23
2.3. Визначення характеру взаємозв'язку особистісних характеристик з особливостями прояву толерантності у студентів-психологів.....	35
Висновки до другого розділу.....	39
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	49
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	49

ВСТУП

Актуальність обраної теми. На сьогоднішній день у сучасному суспільстві відмічається підвищення рівня агресивності, насилля та нетерпимості, що становить актуальну тему вивчення та є пріоритетним завданням держави щодо профілактики зазначених явищ. Саме розвиток толерантності особистості в людських відносинах є одним із важливих шляхів розвитку суспільства, зокрема у зазначеному векторі.

Важливим питанням сучасної психологічної науки є вивчення професійних якостей фахівців, а саме професійного становлення студента-психолога. Саме важливі професійні якості психолога взаємопов'язані з його майстерністю та професіоналізмом. Однією з важливих якостей психолога є високий рівень його толерантності.

Питання толерантності виступає предметом вивчення значної кількості науковців. Попри це, толерантність не має єдиного визначення і трактується, і як форма ставлення до оточуючої дійсності; і як форма пристосування організму; і як форма моральності, терпимості; і як характеристика емоційної сфери людини. Вважаємо, що сутність толерантності виявляється у здатності визнавати і поважати думки, вірування, дії, почуття інших людей, навіть у тій ситуації, коли вони повністю відрізняються від власних.

Толерантність як важлива якість майбутнього психолога розвивається у процесі професійного становлення, що має важливе значення у майбутній професійній діяльності. Така установка на прийняття іншої особистості дозволяє неупереджено та ефективно проводити різні форми психологічної роботи.

Вивчення проблеми толерантності особистості представлено у працях сучасних дослідників: В. Бондар, Н. Губи, Ж. Гладких, М. Єсіпова, М. Кандиби, І. Кривошапки, В. Логвінчук, О. Милославської,

Н. Оконешникової, Г. Павленко, М. Рубцової, А. Сищик, А. Скок, Г. Солдатової, К. Стойчевої, Ю. Тодорцевої, А. Цуканової, О. Чебикіної, К. Черкашиної, Б. Ясько та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота написана в межах тематичного плану кафедри психології факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету «Соціально-психологічні виміри становлення та розвитку особистості» (державний реєстраційний номер 0119 U 101096).

Мета роботи полягає у визначенні психологічних чинників, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів.

Для досягнення мети дослідження поставлено виконання наступних завдань:

1. На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних досліджень визначити сутність та значення поняття толерантності, її основні види та компоненти; проаналізувати значення толерантності під час професійного становлення майбутніх психологів.
2. Емпірично дослідити особливості прояву толерантності у студентів-психологів та визначити особистісні якості досліджуваних студентів.
3. Визначити особистісні характеристики, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів.

Об'єкт дослідження – толерантність студента-психолога.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву толерантності у студентів-психологів.

У дослідженні використані **методи** теоретичного аналізу наукової літератури з теми дослідження, а саме: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження; емпіричні методи: експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгерової), методика «Діагностика загальної комунікативної толерантності»

(В. Бойка), методика «Толерантність до невизначеності» (С. Баднера), «П'ятифакторний особистісний опитувальник» (в адаптації А. Хромова), методика «Дослідження вольової саморегуляції» (А. Звєрькова та Є. Ейдмана), методи математико-статистичної обробки результатів дослідження: кореляційний аналіз за Пірсоном.

Наукова новизна одержаних результатів:

- проведене теоретичне дослідження дозволило уточнити сутність та значення поняття толерантності, її основні види та компоненти; проаналізувати значення толерантності під час професійного становлення майбутніх психологів;

- у ході емпіричного дослідження визначено особливості прояву толерантності у студентів-психологів та визначено особистісні якості досліджуваних;

- проведений кореляційний аналіз дозволяє стверджувати, що толерантність студентів-психологів обумовлюється їх особистісними характеристиками: загальний рівень толерантності студентів-психологів позитивно пов'язаний з їх самоконтролем, експресивністю та емоційною стійкістю; високий рівень соціальної толерантності досліджуваних позитивно пов'язаний з їх проявами екстраверсії, прив'язаності та самоконтролем; високий рівень прояву толерантних рис характеру позитивно пов'язаний з емоційною стійкістю та самоконтролем студентів-психологів; високий рівень вольової саморегуляції обумовлює підвищення загального рівня толерантності, етнічної толерантності та толерантності як риси характеру.

Практичне значення роботи. Матеріали досліджень можуть стати у нагоді студентам при підготовці до семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін: «Педагогічна психологія», «Профорієнтація», «Психологія праці».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології Херсонського державного

університету від 04 жовтня 2021 року (протокол № 3) та представлені у статті: «Теоретичне дослідження толерантності у працях зарубіжних та вітчизняних учених» (Збірник наукових статей матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференція молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості», м. Херсон, Херсонський державний університет, 22 квітня 2021 р.)

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Список використаних джерел налічує 45 найменування. Повний обсяг роботи 49 сторінок. Основний зміст викладено на 43 сторінках. Робота містить 2 таблиці та 10 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

1.1. Дослідження толерантності у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях

Аналіз сучасних теоретико-емпіричних досліджень у сфері психології засвідчує те, що питання толерантності виступає предметом вивчення значної кількості науковців. Попри це, поняття толерантності не має єдиного визначення і трактується, і як форма ставлення до оточуючої дійсності; і як форма пристосування організму; і як форма моральності, терпимості; і як характеристика емоційної сфери людини (Н. Губа, Ж. Гладких) [9].

Термін «толерантність» походить від латинського слова «tolerantia» (терпіння). Як зазначено у статті Н. Губи та Ж. Гладких: «етимологія лексеми «толерантність» та її трактування в енциклопедичних словниках ХХ ст. не відповідають сутності самого поняття на сучасному етапі суспільно-історичного розвитку. Відтак термін «толерантність» використовується самостійно й прямого його перекладу не існує. На відміну від «терпимості» (терпіти – «не протидіяти, покірливо переносити щось важке, неприємне»), толерантність є готовністю прихильно приймати поведінку, переконання та погляди інших людей, які відрізняються від власних, і навіть у тому випадку, коли ці переконання чи погляди не поділяються та не схвалюються» (Н. Губа, Ж. Гладких) [9, с. 100-101].

На думку О. Чебикіної, застосування терміну «толерантність» в психології орієнтує на два напрями його розуміння: як індивідуальної властивості – здатності до самозбереження, і як позначення здатності до неагресивної поведінки – готовності до взаємодії (Чебикіна О. А.) [41].

Толерантність тісно пов'язана з благополуччям особистості. Так, у дослідженні А. Павленко емпірично визначено, що стан психологічного благополуччя залежить від високого рівня толерантності до невизначеності: «особистість, якій притаманна висока вираженість вказаного ресурсу (толерантність до невизначеності) здатна змінюватися, трансформуватися, задовольняти свої потреби у швидкоплинних умовах навколишнього світу. Така особистість є відкритою до нового досвіду, здатною швидко змінювати свої поведінкові установки. Кореляційний та регресійний аналіз показав відсутність впливу інтолерантності до невизначеності на рівень психологічного благополуччя, тому слід відзначити, що стан психологічного неблагополуччя не пов'язаний з інтолерантністю до невизначеності, але пов'язаний з міжособистісною інтолерантністю до невизначеності» (Павленко Г. В.) [23, с. 216].

Так, А. Сищик зазначає: «толерантність – не пасивне, покірне терпіння, а активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості заради взаєморозуміння між етносами, соціальними групами, заради позитивної взаємодії з людьми іншої культури, національного чи релігійного середовища. Найбільш точне визначення поняття «толерантність» дається у «Декларації принципів толерантності» генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року, де толерантність означає повагу, прийняття та вірне розуміння багатой Духовність особистості: методологія, теорія і практика різноманітності культур нашого світу, наших форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності; відкритість, спілкування та свободу думки, совість та переконання; політичну та правову необхідність; чесноту, котра дає можливість досягнення миру та сприяє заміні культури війни культурою миру» (Сищик А. С.) [28, с. 170-171].

Дослідниці Г. Солдатова та Л. Шайгерова визначають толерантність через інтегральну характеристику людини: «здатність індивіда активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення своєї

нервово психічної рівноваги, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємовідносин із собою і навколишнім світом» (Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А.) [25, с. 66]. Таке розуміння визначає толерантність через адаптаційний та соціально-психологічний аспект особистості.

Досить часто толерантність пов'язана з такими поняттями, як, емпатія, коректність, прийняття і терпимість. З метою більш точного визначення сутності і змісту толерантності перейдемо до розгляду зазначених понять.

Емпатія визначається як форма емоційного відгуку на різні переживання людей, як можливість співвіднести почуття іншої людини зі своїми.

Коректність визначається як форма зовнішньої інконгруентності внутрішніх почуттів, що виявляється, як тактовність у стосунках з іншими людьми.

Прийняття виявляється як форма безоцінного ставлення та світосприйняття особистості.

Терпимість визначається через повагу та розуміння різноманітних культурних форм світу, а також форм вираження індивідуальності людей (Н. Губа, Ж. Гладких) [9].

Вважаємо, що сутність толерантності більш широка, а саме толерантність виявляється у здатності визнавати і поважати думки, вірування, дії, почуття інших людей, навіть у тій ситуації, коли вони повністю відрізняються від власних.

Узагальнюючи зазначені поняття варто зазначити, що толерантність не зводиться ні до терпимості, ні до емпатії, ні до коректності, ні до прийняття.

Перейдемо до визначення рівнів та основних видів прояву толерантності особистості.

Дослідниця С. Гльїнська виокремлює цивілізаційний, етнічний, міжнародний, соціальний та індивідуальний рівні вияву толерантності: «під цивілізаційною толерантністю розуміється ненасильство в контактах різних культурних цивілізацій. Міжнародна толерантність виступає умовою співпраці і мирного співіснування держав незалежно від економічного розвитку та етнічної, релігійної приналежності їхнього населення. Етнічна толерантність – це терпимість до чужого способу життя, чужих звичаїв, думок та ідей. Соціальна толерантність виражається у формі партнерської взаємодії між різними соціальними групами суспільства. Індивідуальна толерантність проявляється у повазі до іншої особистості, розумінні того, що існують погляди, відмінні від власних» (С. Гльїнська) [13, с. 182].

Згідно з моделлю Р. Габдреева, є сім рівнів розвитку толерантності особистості, на кожному з яких толерантність проявляється по-своєму:

- 1) рівень, що характеризує культуру усвідомленого відображення. спирається на індивідуальні особливості людини, тип нервової системи;
- 2) рівень культури переживання – розвиненість емоційно-вольових навичок; вміння витримувати сильні емоційні навантаження;
- 3) рівень культури діяльності – проявляється в навчальній, трудовій, суспільно корисним діяльності, в спілкуванні; відображає рівень інтелектуального розвитку;
- 4) рівень культури поведінки – зовнішнє відображення внутрішніх особистісних утворень людини, до яких прийнято відносити спрямованість, Я-концепцію, самооцінку, рівень домагань. Виділяють два типи поведінки людини: толерантний і інтолерантний. Толерантна особистість характеризується доброзичливістю та позитивною Я-концепцією. Інтолерантності шлях характеризується уявленням про власну винятковість, прагненням переносити відповідальність на оточення, потребою в порядку, бажанням сильної влади;

5) рівень, що характеризує культуру спілкування, – комунікативні навички особистості;

6) рівень управління культурою активності. Заснований на мотиваційній сфері (переживання, діяльність, спілкування, поведінка);

7) рівень соціально-політичної культури – вищий рівень психологічної активності (позиції, переконання, ідеали особистості) (Чебикіна О. А.) [цит. за 41, с. 13].

Дослідженням толерантності у плані виокремлення її основних видів займалися такі учені, як В. Лекторский, Н. Маркова та інші. Вони запропонували використовувати таку класифікацію толерантності:

- за проявом толерантності як суспільної свідомості. В. Лекторский виділяє такі види толерантності: толерантність як байдужість – байдужість до існування різних поглядів; неможливість взаєморозуміння – повага до іншого, якого я не можу розуміти; поблажливість до слабкості інших; розширення власного досвіду, критичний діалог – повага до чужої позиції в поєднанні з установкою на взаємну зміну позицій (Чебикіна О. А.) [41];

- за предметом, на який спрямована дія толерантності. Згідно Н. Макарової, вона може бути цивілізаційною, міждержавною, етнічною, соціальною та індивідуальною. І. Крутова виділяє конфесійну, політичну, соціальну толерантність, толерантність до інших думок в сфері науки, толерантність, обумовлену культурної різницею людських спільнот, етнічну толерантність;

- за рівнем, на якому проявляється толерантність. Виділяються: індивідуальна, міжгрупова та міжособистісну толерантність.

Індивідуальна толерантність є поведінкою відповідальної особистості. Ауто толерантність – властивість особистості, котра яка пізнає і визнає власне Я, здатна аналізувати власні вчинки та робить висновки зі своїх помилок (Чебикіна О. А.) [41].

О. Чебикіна визначає міжгрупову толерантність як таку, що: «проявляється і виникає в процесі сприйняття однієї групою іншої.

Міжособистісна толерантність – відносини між окремими індивідами, прийняття, повага індивідуальності іншої особистості без втрати почуття збереження власного Я; готовність особистості до усвідомлених дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин між людьми. Міжетнічна толерантність – психологічна готовність до терпимості в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури; терпимість до інакомислячих» (Чебикіна О. А.) [41, с. 8].

Гендерна толерантність – інтегративне особистісне утворення, що виявляється в прийнятті власної особистості як представника певної статі [40].

Педагогічна толерантність – стійкість педагога до впливу фруструючих чинників; професійна якість вчителя: повага, емпатія, вміння прощати помилки інших людей; прийняття індивідуальності партнера по взаємодії [24].

Виокремлюючи комунікативну толерантність, дослідник В. Бойко поділяє її на кілька видів:

- ситуативну (терпиме ставлення даної особистості до конкретної людини);
 - типологічну (терпиме ставлення людини до збірних типів особистостей або груп людей);
 - професійну (терпиме ставлення до певних категорій професій);
 - загальну комунікативну (терпиме ставлення до людей в цілому)
- [2].

Різні дослідники виокремлюють функції толерантності у залежності від обраного критерію дослідження. У психолого-педагогічних дослідженнях були виділені наступні функції толерантності: орієнтовна, регуляторна або адаптаційна; мирозабезпечуюча, культурозберігаюча, креативна; комунікативна; ціннісно прогностична, гносеологічна та превентивна [2; 8; 13].

Дослідниця Є. Клепцова виокремлює наступні функції толерантності: синдикативна – виявляється в об'єднанні груп; трансляційна – для виконання спільної діяльності, навчання, передачі знань; адаптивна – пристосування до несприятливих факторів середовища; активна – можливість зміни чужої думки, поведінки, іншої людини; конгруентно-емпатична, гедоністична (Клепцова Є. Ю.) [15].

Окрім функцій досліджуваного явища можна виокремити його основні компоненти: «так, Н. Бахарєва розглядає такі компоненти: когнітивний (уявлення суб'єкта про себе, своє місце в світі серед інших людей, розуміння суті явищ, фактів суб'єктивного буття, законів життя людей; креативність, відповідальність, зрілість, гнучкість мислення), емоційно-оцінний (проявляється у ставленні суб'єкта до себе, інших, групи, в якій він живе і працює; емоційна стійкість), поведінковий (конкретні вчинки, дипломатичність, альтруїзм)» (Чебикіна О. А.) [цит. за 41, с. 10].

На думку Є. Клепцової, можна виділити ще й мотиваційно-ціннісний компонент: «(прийняття, розуміння філософсько-етичних цінностей, ненасильства; мотиви допомоги, співпраці, любові), когнітивний (розвиненість механізму прийняття); емоційно-вольової (терпіння, емпатія, любов, врівноваженість, емоційна стійкість, подолання дратівливості, самоконтроль, саморегуляція), конативний (поведінковий; асертивна поведінка – співпраця, способи спілкування, поступливість, способи переконання, роз'яснення, погодження)» (Клепцова Є. Ю.) [15, с. 55].

У дослідженнях О. Асмолова, Р. Валітова, В. Лекторської та О. Садохіна відмічається, що поняття толерантності виявляється у формі взаємопов'язаних критеріїв – когнітивного, практично-дієвого та емоційного: когнітивний критерій – базові стереотипи, широка периферія; знання про феномен толерантності; здатність до рефлексії, внутрішнього діалогу, осмисленню життєвих цінностей; специфіка мови і мовлення; емоційний критерій – емоційна чуйність; дієво-практичний критерій –

стиль взаємодії з людьми, здатність людини встановлювати позитивні стосунки, прагнення до спільної конструктивної діяльності (Чебикіна О. А.) [41].

Отже, порівняння різних підходів до вивчення толерантності показує, що її феноменологія може бути описана у векторі таких компонентів: когнітивний (уявлення про власну нішу серед інших людей), афективний (емоції та почуття по відношенню до інших людей) і поведінковий (конкретні учинки по відношенню до інших людей) компоненти. При цьому багато авторів наголошують на необхідності введення четвертого компонента: мотиваційно-ціннісного (цінність та мотивація взаємодії з іншими людьми). Усі компоненти знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

1.2. Толерантність як важлива якість професійного становлення майбутнього психолога

Дослідниця А. Цуканова виокремлює дві форми вияву толерантності, що мають важливе значення при вивченні толерантності як важливої якості майбутнього психолога – зовнішню і внутрішню. Зовнішня толерантність (до інших) виявляється у формі переконання про те, що інші люди можуть мати власну позицію; здатності спостерігати речі з інших точок зору, з урахуванням різних факторів. Внутрішня толерантність (до невизначеності) розглядається як здатність до прийняття рішень і роздуми над проблемою, навіть якщо не відомі всі факти і можливі наслідки, здатність витримувати напруження кризових станів (Цуканова А. П.) [38].

Важливою складовою розвитку особистості, зокрема професійного розвитку, є адаптація: «толерантність як необхідний елемент успішної соціально-психологічної адаптації особистості знаходить своє відображення в двох основних сферах: на психологічному рівні – як внутрішня установка і ставлення особистості до «іншого», групи, спільноти; і діяльнісному рівні – як дію, що здійснюється норма поведінки» (Рубцова М.О.) [27, с. 175].

Розвиток толерантності як важливої якості майбутнього психолога залежить від формування та вияву ціннісних орієнтацій особистості. А саме від її установок, спрямованості на самовдосконалення та самоактуалізацію. Зважаючи на таку особливість форми розвитку та вияву толерантності можна розглядати її через три компоненти – емоційний, когнітивний та поведінковий. Зупинимося на даних компонентах більш детально.

Емоційний компонент включає в себе стійкі почуття індивіда до різних об'єктів і особливостей взаємодії з ними, що виявляється у формі емоційної оцінки міжособистісних стосунків. Саме від оцінки (за якою завжди стоїть виражена в тій чи іншій мірі емоція і яка є одним з базових проявів психічної діяльності) і від її характеру і буде залежати, чи виявить індивід у взаємодії з іншим толерантність або ж, навпаки, інтолерантність; чи зможе він вибрати найбільш ефективні способи поведінки і взаємодії з оточуючими.

Когнітивний компонент це уявлення індивіда про толерантність, усвідомлення ідеї толерантної комунікації, її відповідність моральним принципам. Дана підструктура відбиває тип мислення кожної конкретної людини: принципи його розуміння навколишньої дійсності, властиві їй стереотипи осмислення ідей, думок, прийняття рішень (Єсіпов М. О.) [12].

Поведінковий компонент толерантності – це реалізація ціннісних орієнтацій, певних знань особистості у життєвих ситуаціях. Важливе значення у вияву даного компонента є рівень розвитку емоційного та когнітивного компоненту толерантності особистості.

Дослідниця Г. Солдатова розглядає формування толерантності на трьох рівнях – високому, середньому, низькому: «високий рівень сформованості толерантності характеризується різнобічними, повними, міцними, глибоко усвідомленими знаннями про сутність поняття «толерантність», готовністю до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних культур і вікових груп при збереженні

власної ідентичності; стійким ціннісним ставленням до себе, інших, Батьківщини, людства, природи; доброзичливим ставленням до людей, готовністю за потреби прийти на допомогу іншим. Середній рівень сформованості толерантності характеризується тим, що знання про толерантність досить повні, але глибоко не усвідомлені; присутнє чітке уявлення про важливість толерантності в суспільстві, проте не завжди вираженою є готовність до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії; ціннісне ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства, природи сформоване частково. Низький рівень сформованості толерантності характеризується поверховими знаннями про сутність толерантності або їх повною відсутністю; небажанням взаємодіяти, пасивністю, недостатньою вихованістю якостей, що притаманні толерантній особистості, небажанням розширити й поглибити наявні знання; такі люди вирізняються хибним уявленням про свою виключність, прагненням переносити відповідальність на оточення близьких; не виявляють власної ініціативи щодо прояву активності у громадському житті; ціннісне ставлення до інших, людства, Батьківщини, природи не сформоване» (Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А.) [25, с. 63].

У науковій статті Є. Сухих визначає толерантність через особистісну властивість психолога, що виявляється як відкритість людини для взаємодії з іншими без втрати почуття власної особистості (Сухих Є. С.) [34].

Прояви толерантності можна розмежувати на види за трьома підставами:

- соціальне вираження віково-статевих і індивідуально-типових відмінностей між людьми (гендерна, дитяча, між поколіннями, вікова толерантність);
- особистісні і соціально-психологічні відмінності (міжособистісна і міжгрупова толерантність, що включає в себе кілька зрізів:

психофізіологічні, характерологічні, особистісні, нормативно-цільові, ціннісні, морально-етичні та ін.);

- соціокультурні та культурно-історичні відмінності (соціально-економічна, політична, професійна, міжетнічна, міжкультурна толерантність) (Сухих Є. С.) [34].

Толерантність чи інтолерантність як важливі якості особистості пов'язані з двома факторами: здатністю до гальмування (стримування) негативних реакцій і здатністю адекватно оцінити значимість тієї чи іншої ситуації.

У роботі Є. Сухих аналізуються дослідження Т. Адорно та Г. Олпорта щодо особливостей толерантної особистості: «цікаві дослідження, проведені Т. Адорно та його колегами, що підтверджують зв'язок типу авторитарної особистості зі схильністю до формування забобон. До основних її характеристик відносяться: консерватизм, авторитарне підпорядкування (потреба в сильному лідері), авторитарна агресія (потреба в зовнішньому об'єкті для розрядки), упередженість і стереотипність, комплекс влади (схильність розділяти конвенційні цінності), деструктивність і цинізм. Крім того, ще в середині ХХ ст. Г. Олпорт побудував типологію особистості в континуумі толерантність-інтолерантність. Спираючись на роботу Т. Адорно і його колег «Авторитарна особистість», роботи інших психологів (зокрема А. Маслоу), а також власні дослідження, він дав узагальнені характеристики толерантних і інтолерантних особистостей за певними параметрами. Перерахуємо їх, розглядаючи тільки полюс толерантності. Отже, для толерантної людини характерно: 1) знання самого себе; 2) захищеність; 3) відповідальність; 4) відсутність яскраво вираженої потреби у визначеності; 5) орієнтація на себе; 6) відсутність прихильності соціального порядку (для інтолерантності людини, навпаки, властива прихильність соціального порядку: прагнення належати партії, національності, угрупованню); 7) здатність до емпатії; 8) почуття гумору; 9) демократизм на противагу

авторитаризму. Під захищеністю в даному випадку розуміється відсутність загрози або переконання, що з нею можна впоратися, тому толерантна людина не прагне захищатися від кого б то не було» (Сухих Є. С.) [34, с. 69].

Емпіричне дослідження взаємозв'язку толерантності з особистісно-когнітивними характеристиками дозволило визначити автору, що для толерантних респондентів частіше характерні домінування цінностей доброти, універсалізму, самостійності і внутрішнього локусу контролю. А для інтолерантності в більшій мірі властиві висока значимість цінностей влади, досягнення і зовнішній локус контролю. Отже, в ході емпіричного дослідження групи толерантних і інтолерантності респондентів виявлені відмінності за ціннісними орієнтаціями і за локалізацією локусу контролю, що дозволяє розглядати ці особистісні характеристики як значимі складові толерантності особистості (Сухих Є. С.) [34].

Отже, розвиток толерантності як важливої якості майбутнього психолога реалізується через формування когнітивного, емоційного та поведінкового компонента толерантної спрямованості особистості. Таке формування виявляється через уявлення індивіда про толерантність, формування стійких почуттів індивіда до різних об'єктів та через реалізацію ціннісних орієнтацій, певних знань особистості у життєвих ситуаціях.

Висновки до першого розділу

1. Розглянуті визначення толерантності дозволяють зробити висновок про множинність існуючих підходів, які детерміновані багатоаспектністю самого явища.

Досить часто толерантність прирівнюють до терпимості, емпатії, коректності і прийняття особистості. Вважаємо, що сутність толерантності більш широка, а саме толерантність виявляється у здатності визнавати і поважати думки, вірування, дії, почуття інших людей, навіть у тій ситуації, коли вони повністю відрізняються від власних.

Толерантність може бути описана у наступних компонентах: когнітивному (уявлення про власну нішу серед інших людей), афективному (емоції та почуття по відношенню до інших людей); поведінковому (конкретні учинки по відношенню до інших людей); мотиваційно-ціннісному (цінність та мотивація взаємодії з іншими людьми). Усі компоненти знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Можна виокремити наступні види толерантності за наступними критеріями: за проявом толерантності як суспільної свідомості (толерантність як байдужість; неможливість взаєморозуміння; поблажливість до слабкості інших; розширення власного досвіду, критичний діалог); за предметом, на який спрямована дія толерантності (цивілізаційна, міждержавна, етнічна, соціальна та індивідуальна); за рівнем, на якому проявляється толерантність (індивідуальна, міжгрупова, міжособистісна толерантність).

У психолого-педагогічних дослідженнях були виділені наступні функції толерантності: орієнтовна, регуляторна або адаптаційна; мирозабезпечуюча, культурозберігаюча, креативна; комунікативна; ціннісна прогностична, гносеологічна та превентивна.

2. Розвиток толерантності як важливої якості майбутнього психолога реалізується через формування когнітивного, емоційного та поведінкового компонента толерантної спрямованості особистості. Таке формування виявляється через уявлення індивіда про толерантність, формування стійких почуттів індивіда до різних об'єктів та через реалізацію ціннісних орієнтацій, певних знань особистості у життєвих ситуаціях.

Для розвитку професійно-важливих якостей майбутнього психолога важливе значення має фахова підготовка у ЗВО. Така підготовка має бути спрямована на розвиток теоретичного мислення, комунікативних умінь, рефлексії, емпатії та толерантності. Така підготовка дозволить майбутньому спеціалісту-практику у більшій мірі орієнтуватися у вирішенні різних труднощів і конфліктів клієнтів.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ПРОЯВ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ

2.1 Характеристика вибірки та загальна процедура дослідження

У другому розділі кваліфікаційної роботи поставлено за мету емпірично визначити психологічні чинники, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів. Поставлено перед собою виконання наступних діагностичних завдань:

1. Визначити психологічні особливості прояву толерантності у студентів-психологів.
2. Проаналізувати особистісні якості студентів-психологів.
3. Визначити характер взаємозв'язку особистісних характеристик з особливостями прояву толерантності у студентів-психологів.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету, вибірку якого склали студенти 3 та 4 та 5 курсу спеціальності «Психологія», віком від 19 до 22 років. Загальна кількість досліджуваних – 50 осіб.

Для досягнення поставленої мети застосовано наступні методи:

- 1) експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгерової) з метою визначення різних аспектів толерантності студентів-психологів;
- 2) методика «Діагностика загальної комунікативної толерантності» (В. Бойка) з метою визначення толерантних та інтолерантних установок досліджуваних;
- 3) методика «Толерантність до невизначеності» (С. Баднера) з метою дослідження толерантності студентів-психологів до новизни та невизначеності;

- 4) «П'ятифакторний особистісний опитувальник» (в адаптації А. Хромова) з метою дослідження особистісних якостей студентів-психологів;
- 5) методика «Дослідження вольової саморегуляції» (А. Зверькова та Є. Ейдмана) для виявлення рівня вольової саморегуляції, наполегливості та самоконтролю досліджуваних;
- 6) кореляційний аналіз за Пірсоном з метою визначення взаємозв'язку особистісних якостей студентів-психологів з особливостями їх толерантної поведінки.

Перейдемо до короткого опису застосованих методів дослідження.

1. Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгерової) застосовується з метою діагностики загального рівня толерантності особистості. Методика дозволяє оцінити ставлення досліджуваного до певних соціальних груп та визначити особливості прояву етнічної толерантності, соціальної толерантності та толерантності як риси особистості.

2. Методика «Діагностика загальної комунікативної толерантності» (В. Бойка) дозволяє проаналізувати толерантні та інтолерантні установки особистості, які виявляються під час спілкування. За методикою можна дослідити наступні особливості комунікативної толерантності: 1 шкала – неприйняття або розуміння індивідуальності іншої людини; 2 шкала – застосування себе в якості еталону при оцінці поведінки і образу думок інших людей; 3 шкала – категоричність або консерватизм в оцінці інших людей; 4 шкала – невміння приховувати чи згладжувати неприязні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів; 5 шкала – прагнення перевиховувати партнерів; 6 шкала – прагнення підігнати партнера під себе, зробити його «зручним»; 7 шкала – невміння пробачати іншим помилки, непластичність, не передчасно заподіяну неприємність; 8 шкала – нетерпимість до фізичного чи психічного

дискомфорту, які спричиняють інші люди; 9 шкала – невміння пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших.

3. Методика «Виявлення толерантності до невизначеності» (С. Баднера) дозволяє дослідити основне джерело інтолерантності особистості до невизначеності (новизна, складність і невизначеність).

4. «П'ятифакторний особистісний опитувальник» (в адаптації А. Хромова) дозволяє проаналізувати особистісні характеристики досліджуваних за наступними факторами: екстраверсія – інтроверсія; прихильність – відособленість; самоконтроль – імпульсивність; емоційна стійкість – емоційна нестійкість; емоційна лабільність – емоційна стабільність.

5. Методика «Дослідження вольової саморегуляції» (А. Звєрькова та Є. Ейдмана) спрямована на визначення індексів вольової саморегуляції особистості: рівня розвитку вольової саморегуляції, рівня наполегливості та самоконтролю [25].

2.2. Визначення психологічних особливостей прояву толерантності студентів-психологів

За допомогою методики «Індекс толерантності» (Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгерової) вдалося проаналізувати різні форми прояву толерантності студентів-психологів.

Рис. 2.1 дозволяє стверджувати, що більшість досліджуваних – 56,6 % мають середній рівень прояву етнічної толерантності, 36,6 % виявляють високий рівень та 6,7 % демонструють низький рівень етнічної толерантності.

Отже виявлено, що 56,6 % досліджуваних виявляють середній рівень прояву етнічної толерантності. Це свідчить про те, що більшість студентів, у залежності від ситуацій, можуть проявляти як терпимість до представників інших етнічних груп і встановлення відношень в сфері

міжкультурної взаємодії, так і не прийняття певних представників етнічних груп і не бажання підтримувати відносини в сфері спілкування.

Для 36,6 % досліджуваних характерний високий рівень етнічної толерантності, що свідчить про їх прийняття представників різноманітних етнічних груп та міжкультурну взаємодію. Саме ці досліджувані приймають унікальність іншої особистості, не залежно від етнічного походження.

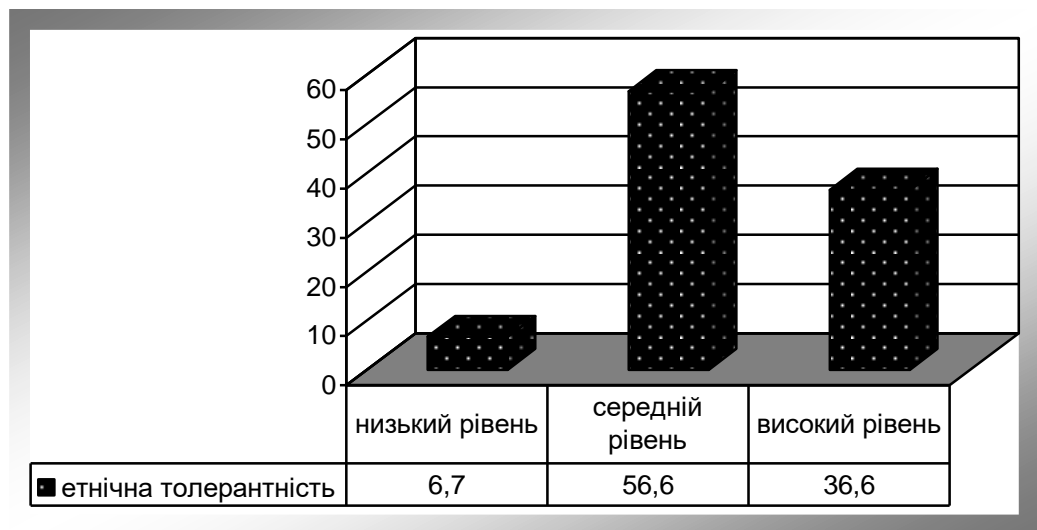

Рис. 2.1 – Результати дослідження рівня прояву етнічної толерантності студентів-психологів

Меншість студентів – 6,7 % виявляють негативне ставлення до представників інших етнічних груп, не бажають з ними спілкуватися та проявляють нетерпимість.

Результати дослідження соціальної толерантності (рис. 2.2) вказують на те, що для більшості студентів – 43,3 % характерний високий рівень прояву соціальної толерантності, 36,6 % – середній рівень та 10 % – низький.

Таким чином встановлено, що більшість студентів-психологів (43,3 %) демонструють високий рівень соціальної толерантності. Дані студенти мають установку на підтримку відносин з різними представниками соціальної меншості, терпимі до особистостей, які мають психічні

захворювання. На наш погляд, дані досліджувані можуть стати в високій мірі кваліфікованими психологами.

36,6 % досліджуваних мають середній рівень соціальної толерантності. Це свідчить про те, що в більшості випадків студенти терпимі до певних соціальних груп, але певну категорію особистостей, що мають певні дефекти чи патології не приймають

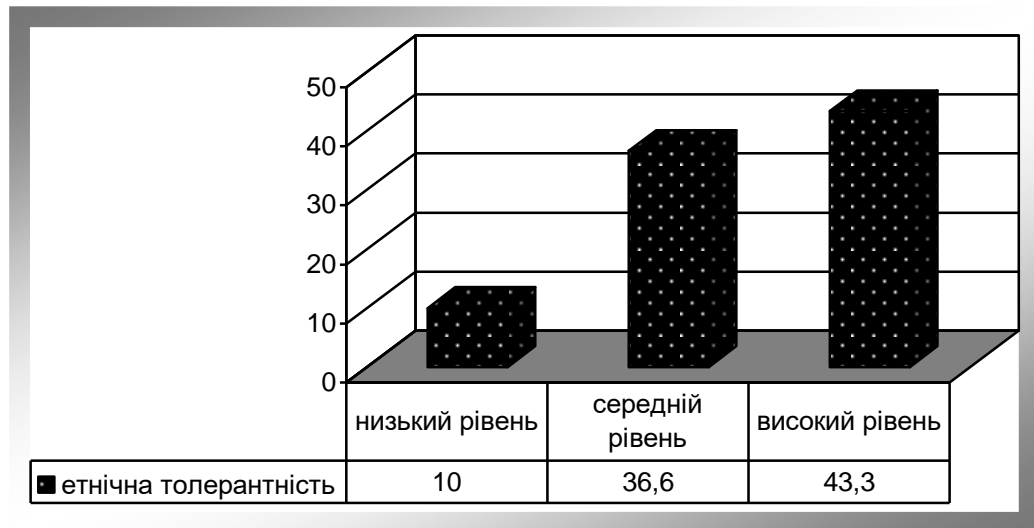

Рис. 2.2 – Результати дослідження рівня прояву соціальної толерантності студентів-психологів

10 % студентів виявляють низький рівень соціальної толерантності. Вони поведуться агресивно по відношенню до різноманітних соціальних груп та меншості, проявляють нетерпимість до психічно хворих людей.

Визначення прояву толерантності як риси характеру свідчить про те (рис. 2.3), що більшість студентів – 56,6 % демонструють високий рівень прояву толерантних рис характеру, 26,6 % – середній рівень та 16,6 % – низький.

Отже, більшість студентів-психологів (56,6 %) демонструють високу міру позитивних установок, які визначають їх ставлення до оточуючого світу. Вони терпимі до чужих думок і вчинків, здатні ставитися до них без роздратування, поважають переконання інших, не намагаючись довести свою виняткову правоту.

26,6 % студентів проявляють середній рівень прояву толерантних рис характеру. Вони в рівній мірі можуть поєднувати толерантні та інтолерантні характеристики. У залежності від ситуацій, вони можуть проявляти терпимість, повагу, а в інших випадках – агресивно сприймають те, що їм не подобається.

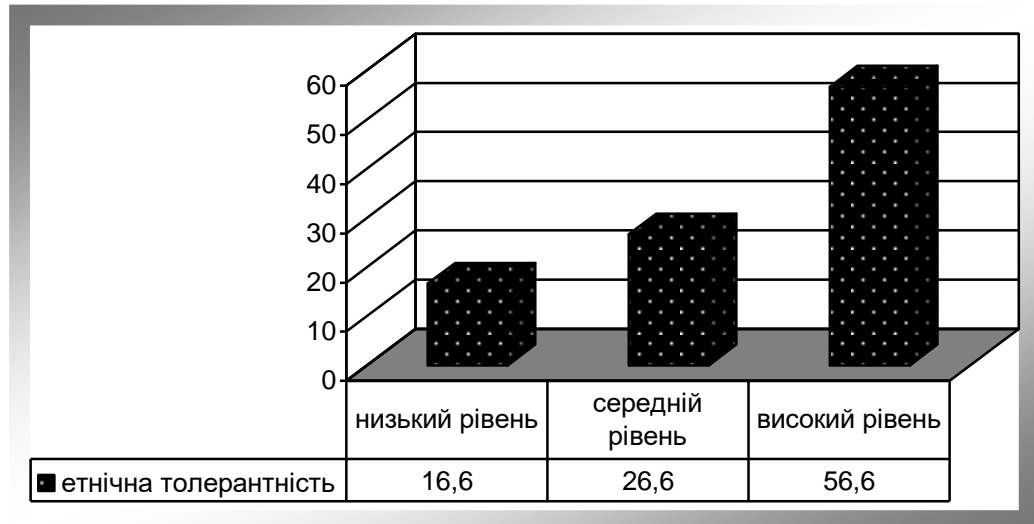

Рис. 2.3 – Результати дослідження рівня прояву толерантності як риси характеру студентів-психологів

16,6 % досліджуваних студентів мають низький рівень толерантних рис характеру. Вони проявляють нетерпимість до думок і вчинків інших, проявляють агресію та роздратування.

За допомогою методики «Індекс толерантності» нам вдалося також визначити загальний рівень толерантності студентів-психологів. Розподіл отриманих результатів зображений на рис. 2.4.

Встановлено, що більшість досліджуваних мають середній рівень прояву толерантності (50 % досліджуваних). Такі результати показують студенти, що мають як толерантні, так і інтолерантні риси характеру. У одних соціальних ситуаціях вони поведуться толерантно, в інших можуть проявляти інтолерантність.

40 % досліджуваних мають високий рівень прояву толерантності. Вони володіють виразними рисами толерантної особистості. Варто

зазначити, що результати, які наближаються до верхньої межі (115 балів), можуть вказувати на особливості їх інфантилізму та схильність до лібералізму. Також необхідно враховувати, що респонденти, які мають даний діапазон результатів, можуть демонструвати високу міру соціальної бажаності.

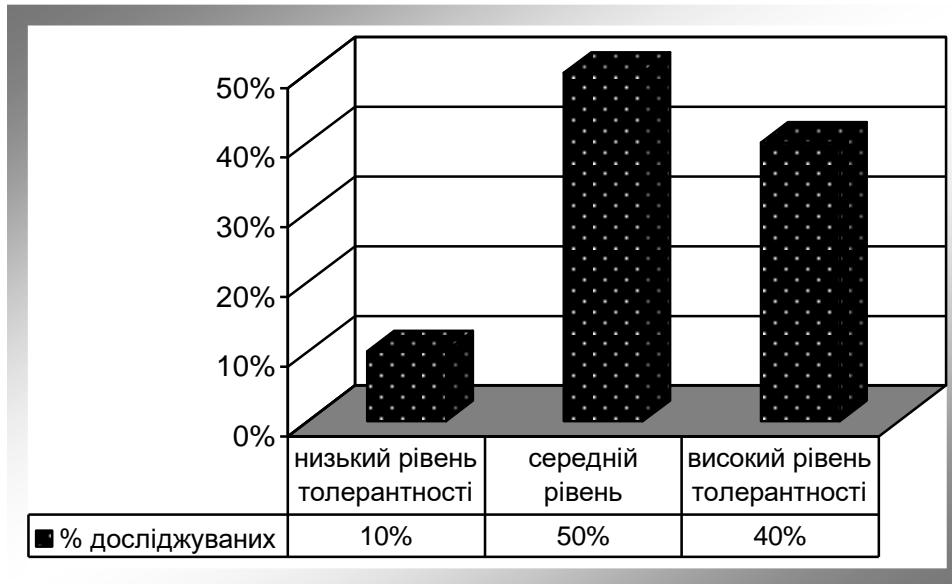

Рис. 2.4 – Результати дослідження загального рівня толерантності студентів-психологів

Лише 10 % досліджуваних мають низький рівень прояву толерантності. Такі результати свідчать про високу інтолерантність особистості і наявність у неї виражених інтолерантних установок по ставленню до оточуючого світу та людей.

Таким чином виявлено, що більшість досліджуваних мають середній рівень толерантності, що характеризує їх як гнучких особистостей, які в залежності від ситуації, можуть проявляти толерантні та інтолерантні риси характеру.

За результатами методики «Діагностика загальної комунікативної толерантності» (В. Бойка) нами було виявлено наступне:

За першою шкалою більшість досліджуваних (40 %) продемонстрували середній та низький (40 %) рівень прояву

комунікативної толерантності. Це вказує на те, що досліджувані приймають і розуміють індивідуальність іншої особистості, що характеризує їх терпимість до оточуючих. 20 % досліджуваних мають високу нетерпимість, а саме не приймають індивідуальність іншої особистості.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження показників комунікативної толерантності студентів-психологів

Шкали	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Неприйняття або розуміння індивідуальності іншої людини	40%	40%	20%
Застосування себе в якості еталону при оцінці поведінки і образу думок інших людей	30%	30%	40%
Категоричність або консерватизм в оцінці інших людей	43,3%	30%	26,6%
Невміння приховувати чи згладжувати неприязні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів	53,3%	30%	16,6%
Прагнення перевиховувати партнерів	63,3%	33,3%	3,3%
Прагнення підігнати партнера під себе, зробити його «зручним»	76,6%	16,6%	6,6%
Невміння пробачати іншим помилки, непластичність.	76,6%	20%	3,3%
Нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту, які спричиняють інші люди	30%	30%	40%
Невміння пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших	93,3%	3,3%	3,3%

За другою шкалою визначено, що більшість досліджуваних мають високий рівень нетерпимості до оточуючих (40 %), це свідчить, що вони використовують себе в якості еталону при оцінці поведінки і думок інших людей, тобто, порівнюють інших з собою. 30 % мають середній і низький рівень (30 %) нетерпимості, а отже вони або не використовують себе в якості еталона при оцінці поведінки інших, або орієнтуються на певні обставини ситуації і в залежності від неї реагують на них.

За третьою шкалою більшість досліджуваних (43,3 %) мають низький рівень нетерпимості, який характеризує їх терпимість в оцінці інших людей, прийняття інаковості інших. 30 % досліджуваних у залежності від ситуації можуть проявляти консерватизм або терпимість при оцінці інших людей. 26,6 % досліджуваних мають високий рівень нетерпимості, який свідчить про їх консерватизм та категоричність під час оцінки інших.

53,3 % досліджуваних мають низький рівень нетерпимості, а отже вони вміють згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями інших людей. 30 % мають середній рівень комунікативної нетерпимості, у залежності від ситуації вони можуть стримувати почуття або проявляти їх. 16,6 % мають високий рівень нетерпимості, а отже не вміють стримувати свої почуття, що характеризує їх імпульсивні риси характеру.

63,3 % досліджуваних не прагнуть перевиховувати інших людей; 33,3 % досліджуваних прагнуть в залежності від ситуації та від певних людей, ще 3,3 % постійно намагаються перевиховувати оточуючих людей.

За шостою шкалою виявлено, що 76,6 % студентів-психологів не мають бажання підганяти партнерів по спілкуванню під себе, робити їх «зручними»; 16,6 % – в залежності від ситуації; 6,6 % досліджуваних – прагнуть переробляти оточуючих під себе.

Більшість досліджуваних – 76,6 % вміють пробачати іншим помилки, виявляють пластичність; 20 % досліджуваних пробачають в залежності від ситуації; 3,3 % не вміють пробачати.

40 % досліджуваних проявляють нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту, який створюють інші люди. 30% проявляють терпимість і 30 % досліджуваних у залежності від ситуації можуть проявляти терпимість або не проявляти.

За останньою шкалою виявлено, що більшість досліджуваних (93,3 %) виявляють уміння пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших людей, 3,3 % – не вміють і 3,3 % – у залежності від ситуації.

Таким чином встановлено, що більшість досліджуваних студентів-психологів приймають і розуміють індивідуальність іншої особистості; вміють згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями інших людей, не прагнуть перевиховувати і перероблювати інших людей; не мають бажання підганяти партнерів по спілкуванню під себе, виявляють уміння пробачати, гнучкість в оцінці характеру та звичок інших людей. У той же час використовують себе в якості еталону при оцінці поведінки і образу думок інших людей, порівнюючи інших з собою, виявляють нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту. Отже, можна припустити, що досліджувані у залежності від ситуації можуть проявляти терпимість до інших людей, а можуть й не проявляти терпимість до оточуючих.

За допомогою методики «Толерантність до невизначеності» (С. Баднера) нам вдалося визначити джерело толерантності та інтолерантності студентів-психологів. Розподіл отриманих результатів зображений на рис. 2.5.

Отримані результати свідчать про те, що більшість досліджуваних мають середній показник толерантності до невизначеності (15,7). Порівнюючи результати з таблицею середніх показників загального

показника і субшкал (за методикою) виявлено, що отримані результати не перевищують середній показник.

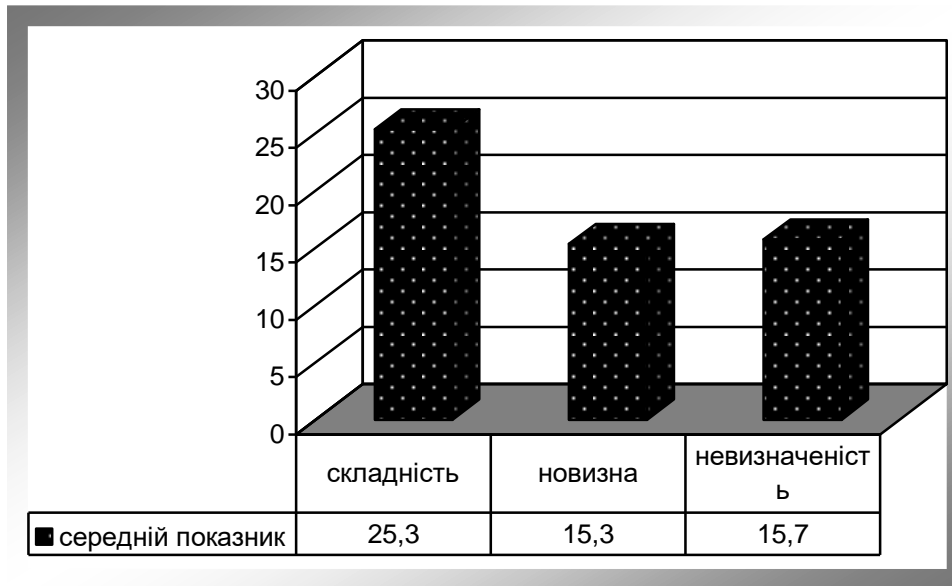

Рис. 2.5 – Результати дослідження толерантності до невизначеності студентів-психологів

Отже, такі ситуації як – новизна, складність, невирішеність, не визивають інтолерантних рис характеру досліджуваних. Особистість, толерантна до невизначеності, може почуватися відносно комфортно навіть в ситуаціях високої ентропії. Вона здібна продуктивно діяти в незнайомій обстановці і при недостатній інформації часто бере на себе відповідальність, здатна приймати рішення без довгих сумнівів і страху невдачі. У незвичній ситуації вона бачить можливість розвитку і проявлення своїх здібностей і навиків.

Особистісні характеристики студентів-психологів ми досліджували за допомогою методики «П'ятифакторний особистісний опитувальник» (в адаптації А. Хромова). Отримані результати зображені на рис. 2.6.

Аналізуючи отримані результати варто зазначити, що досліджувані отримали високі показники за такими факторами як, «прив'язаність-відособлення» (50,8) та «самоконтроль-імпульсивність»; середні показники за такими факторами як, «екстраверсія-інтроверсія» (47), «емоційна

стійкість-емоційна нестійкість» (49,7) та «експресивність-практичність». Низьких показників особистісних якостей у студентів-психологів не виявлено.

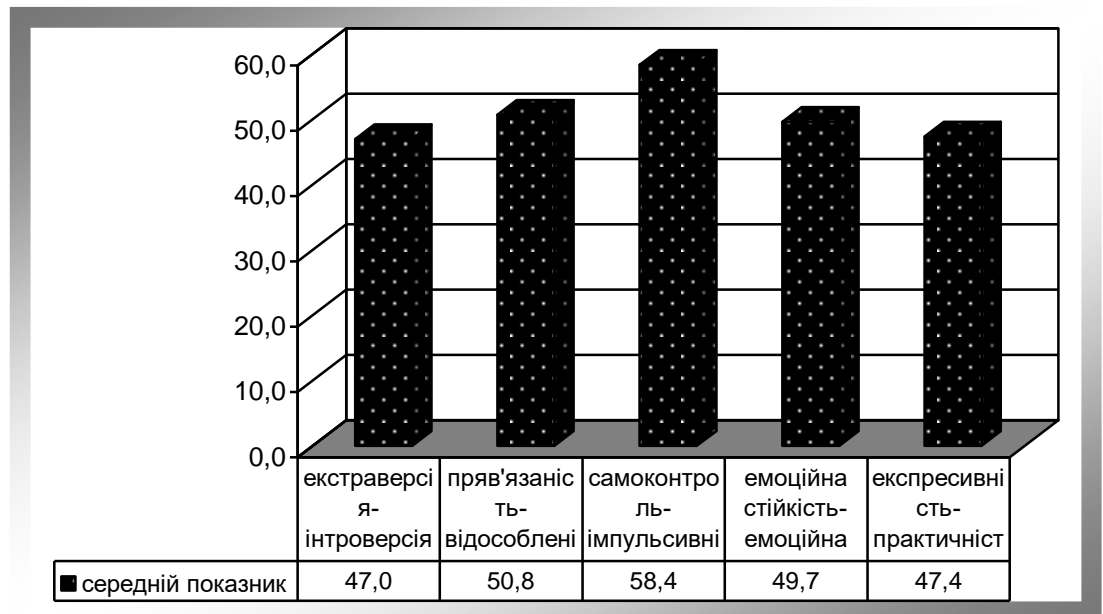

Рис. 2.6 – Результати дослідження особистісних якостей студентів-психологів

Високі показники студентів-психологів за фактором прив'язаності свідчить про те, що студенти-психологи мають виразну потребу у взаємодії з оточуючими, йдуть на контакт і не проявляють відособленості. Виявляють потребу в спілкуванні й постійну готовність до задоволення цієї потреби.

Високий показник самоконтролю (як особистісна якість) вказує на те, що досліджувані володіють захищеністю до впливу стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базується на впевненості в собі, оптимістичності й активності.

Під час дослідження вольової саморегуляції досліджуваних нами були виявлені наступні результати (таблиця 2.2):

Встановлено, що 63,2 % досліджуваних демонструють високий показник вольової саморегуляції, 36,8 % низький; за показником наполегливості більшість студентів (63,2 %) також виявляють високий

рівень і 36,8 % низький; 73,6 % досліджуваних мають високий рівень самоконтролю і 26,3 % низький). Отже, більшість студентів-психологів демонструють підвищені показники вольової саморегуляції.

Таблиця 2.2

Результати дослідження вольової саморегуляції студентів-психологів

Показники	% досліджуваних	
	Позитивний полюс	Негативний полюс
Рівень вольової саморегуляції	63,2%	36,8%
Наполегливість	63,2%	36,8%
Самоконтроль	73,6%	26,3%

Отже, для більшості досліджуваних характерний високий показник вольової регуляції, він властивий емоційно зрілим, активним, незалежним, самостійним особам. У практикуму по психодіагностиці і дослідженні толерантності надається наступне визначення високого рівня вольової саморегуляції: «їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Як правило, вони добре рефлексують особисті мотиви, планомірно втілюють власні наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, володіють вираженою соціально-позитивною спрямованістю. У прикордонних випадках у них можливе наростання внутрішньої напруги, пов'язаної з прагненням контролювати кожен нюанс власної поведінки і з тривожністю через найменшу її спонтанність» (Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А.) [25, с. 30].

Також більшість студентів виявляють високий показник самоконтролю. Їх відображає рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. У практикуму по психодіагностиці і дослідженні толерантності надається наступне визначення високого рівня самоконтролю: «високий бал отримують особистості емоційно стійкі, які

добре володіють собою в різноманітних ситуаціях. Характерний для них внутрішній спокій, упевненість у собі звільняють від страху перед невідомим, підвищують готовність до сприймання нового, непередбаченого і, як правило, поєднуються із свободою поглядів, з тенденцією до новаторства і радикалізму. Разом з тим прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження спонтанності може призвести до підвищення внутрішньої напруженості, до переважання постійної стурбованості та втоми» (Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А.) [25, с. 31].

Наполегливість у більшості досліджуваних має також високий прояв. У практикуму по психодіагностиці і дослідженні толерантності надається наступне визначення високого рівня наполегливості: «такі особистості діяльні, працездатні, активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відвертають альтернативи і спокуси, головна їхня цінність – розпочата справа. Таким особистостям притаманна повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядковувати свою поведінку цим нормам. У крайньому прояві можлива втрата гнучкості поведінки, поява маніакальних тенденцій» (Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А.) [25, с. 33].

Таким чином, більшість досліджуваних мають високий рівень вольової саморегуляції, наполегливості та самоконтролю.

Емпірично досліджено особливості прояву толерантності у студентів-психологів та визначено особистісні якості досліджуваних:

- більшість студентів-психологів демонструють високий рівень соціальної толерантності та високий рівень прояву толерантних рис характеру;

- більшість досліджуваних виявляють середній рівень прояву етнічної толерантності та середній рівень прояву терпимості до нових, складних та невизначених ситуацій;

- особливості прояву комунікативної толерантності досліджуваних свідчить про наступне: більшість студентів-психологів проявляють високий рівень терпимості в оцінці інших людей; терпимість до індивідуальності інших; пластичність; уміння пристосовуватися до характеру та звичок інших. У той же час схильні використовувати себе в якості еталону при оцінці поведінки і образу думок інших людей, порівнюючи інших з собою, проявляють нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту;

- дослідження особистісних якостей студентів-психологів дозволило визначити, що більшість з них мають високі показники особистісних факторів – прив'язаність та самоконтроль, що відображає їх комунікативні можливості та стійкість емоційного стану;

- встановлено, що більшість студентів-психологів демонструють високий показник вольової саморегуляції, наполегливості та самоконтролю.

2.3. Визначення характеру взаємозв'язку особистісних якостей з особливостями прояву толерантності у студентів-психологів

Проведене теоретичне дослідження дозволило визначити, що важливим чинником прояву толерантності особистості є її особистісні характеристики. Тому, з метою визначення характеру взаємозв'язку особистісних якостей з особливостями прояву толерантності у студентів-психологів застосовано кореляційний аналіз за Пірсоном.

Отримані результати (рис. 2.7) свідчать про те, що загальний рівень толерантності студентів-психологів позитивно пов'язаний з такими їх якостями, як самоконтроль ($r=+0,42$, при $p \leq 0,05$), експресивність ($r=+0,46$, при $p \leq 0,05$) та емоційна стійкість ($r=+0,63$, при $p \leq 0,01$).

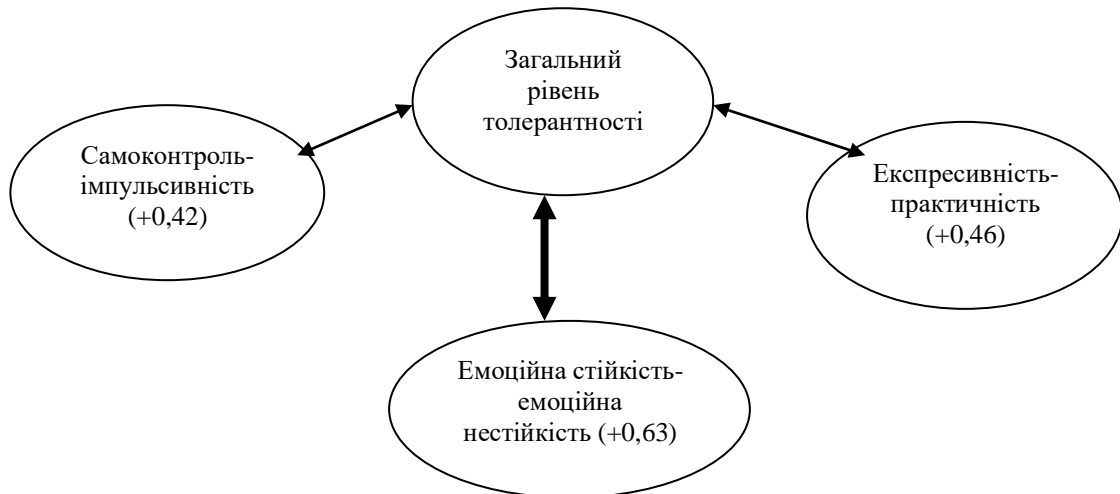

Рис. 2.7 – Взаємозв’язок загального рівня толерантності студентів-психологів з їх особистісними якостями

Отже, високий рівень прояву виразних рис толерантності досліджуваних пов’язаний з домінуванням таких якостей характеру, що свідчать про наполегливість, відповідальність, передбачливість, емоційну комфортність та сенситивність студентів-психологів. Такий взаємозв’язок може свідчити про те, що студенти-психологи володіють саме професійними якостями характеру.

Рис. 2.8 свідчить про те, що рівень соціальної толерантності позитивно пов’язаний з такими якостями характеру досліджуваних як, екстраверсія ($r=+0,53$, при $p \leq 0,01$), прив’язаність ($r=+0,45$, при $p \leq 0,05$) та самоконтроль ($r=+0,41$, при $p \leq 0,05$).

Високий рівень соціальної толерантності досліджуваних, що характеризується установкою на підтримку відносин з різними представниками соціальної меншості, обумовлює товариську, довірливість до інших та високий показник самоконтролю студентів-психологів. Слід вказати, що такі результати передбачувані, оскільки терпимість до інших пов’язана саме з такими якостями характеру.

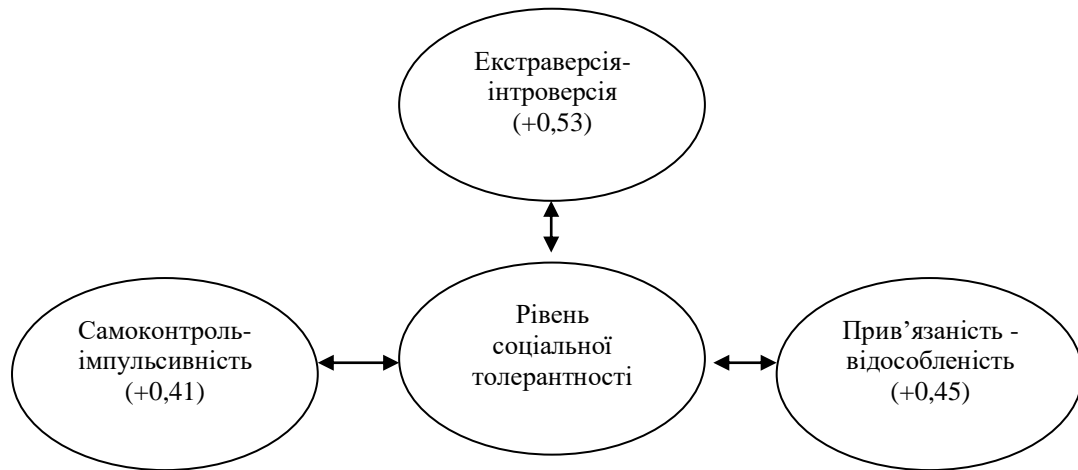

Рис. 2.8 – Взаємозв'язок рівня соціальної толерантності студентів-психологів з їх особистісними якостями

Рис. 2.9 свідчить про те, що толерантність як риса характеру позитивно пов'язана з проявами емоційної стійкості ($r=+0,53$, при $p\leq 0,01$) та самоконтролю ($r=+0,63$, при $p\leq 0,01$).

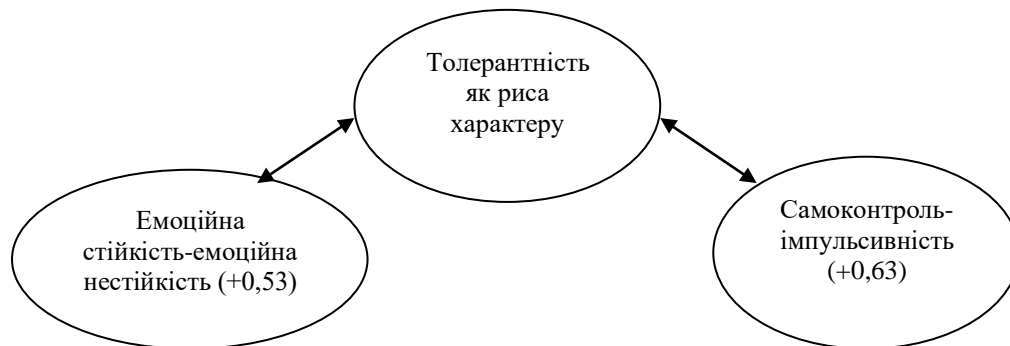

Рис. 2.9 – Взаємозв'язок толерантності як риси характеру студентів-психологів з їх особистісними якостями

Такі результати свідчать про те, що домінування толерантних рис характеру досліджуваних сприяє прояву їх емоційної стійкості та високого показника самоконтролю.

Остання структура кореляційних зв'язків (рис. 2.10) свідчить про наступне: встановлено, що високий рівень волювої саморегуляції

студентів-психологів обумовлює підвищення загального рівня толерантності ($r=+0,80$, при $p\leq 0,001$) та рівня етнічної толерантності ($r=+0,67$, при $p\leq 0,01$) та толерантності як риси характеру ($r=+0,61$, при $p\leq 0,01$).

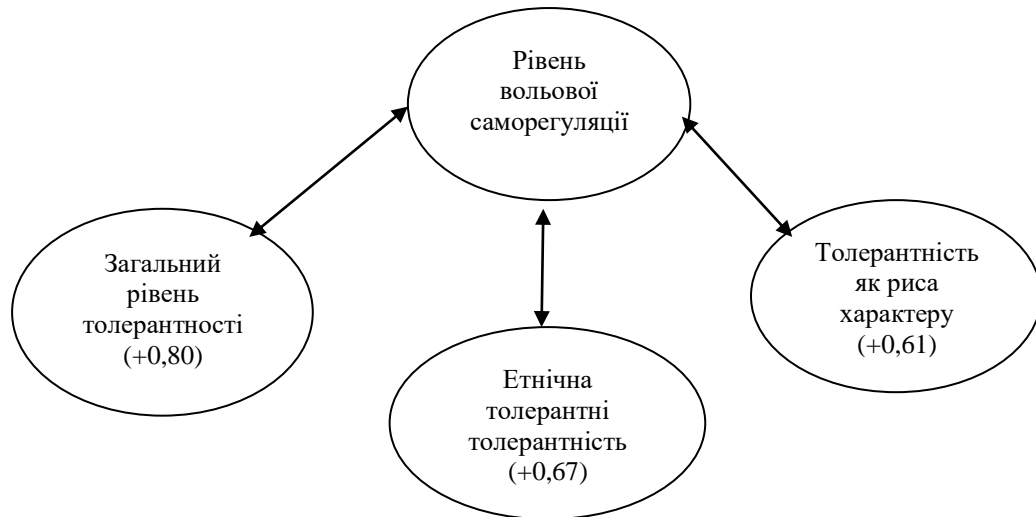

Рис. 2.10 – Взаємозв'язок рівня виразності вольової саморегуляції з різними формами толерантності студентів-психологів

Отже можемо стверджувати, що високий рівень вольової регуляції, який свідчить про уміння рефлексувати особисті мотиви, планомірно втілювати власні наміри, розподіляти зусилля і здатність контролювати свої вчинки сприяє підвищенню прояву різних форм толерантності у студентів-психологів.

Проведений кореляційний аналіз дозволяє стверджувати, що толерантність студентів-психологів обумовлюється їх особистісними характеристиками: загальний рівень толерантності студентів-психологів позитивно пов'язаний з їх самоконтролем, експресивністю та емоційною стійкістю студентів-психологів; високий рівень соціальної толерантності досліджуваних позитивно пов'язаний з їх проявами екстраверсії, прив'язаності та самоконтролю; високий рівень прояву толерантних рис характеру позитивно пов'язаний з емоційною стійкістю та самоконтролем

студентів-психологів; високий рівень вольової саморегуляції обумовлює підвищення загального рівня толерантності, етнічної толерантності та толерантності як риси характеру.

Висновки до другого розділу

Проведене емпіричне дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Більшість досліджуваних демонструють *середній рівень загальної толерантності* (73,3 %). Такі результати демонструють респонденти, для яких характерно поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис.

50 % досліджуваних проявляють середній рівень *етнічної толерантності*. Це свідчить про те, що більшість студентів, у залежності від ситуацій, можуть виявляти як терпимість до представників інших етнічних груп і встановлення стосунків у сфері міжкультурної взаємодії, так і не прийняття певних представників етнічних груп і не бажання підтримувати відносини в сфері спілкування.

Більшість студентів-психологів (43,3%) демонструють високий рівень прояву *соціальної толерантності*. Такі студенти мають установку на підтримку відносин з різними представниками соціальної меншості, терпимі до особистостей, які мають психічні захворювання.

Більшість студентів, 56,6%, мають високий рівень прояву *толерантних рис характеру*. Такі досліджувані демонструють високу міру позитивних установок, які визначають їх відношення до оточуючого світу. Вони терпимі до чужих думок і вчинків, здатні ставитися до них без роздратування, поважають переконання інших, не намагаючись довести свою виняткову правоту.

Більшість досліджуваних демонструють середній рівень *толерантності до новизни, складності та невизначеності*. Особистість, толерантна до невизначеності, може почуватися відносно комфортно навіть в ситуаціях високої ентропії. Вона здібна продуктивно діяти в

незнайомій обстановці і при недостатній інформації часто бере на себе відповідальність, здібна приймати рішення без довгих сумнівів і страху невдачі. У незвичній ситуації вона бачить можливість розвитку і проявлення своїх здібностей і навиків.

Аналізуючи особливості *комунікативної толерантності* студентів-психологів нами було виявлено наступне: більшість досліджуваних студентів-психологів приймають і розуміють індивідуальність іншої особистості; уміють згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями інших людей, не прагнуть перевиховувати і перероблювати інших людей; не мають бажання підганяти партнерів по спілкуванню під себе, виявляють уміння пробачати, гнучкість в оцінці характеру та звичок інших людей. У той же час використовують себе в якості еталону при оцінці поведінки і образу думок інших людей, порівнюючи інших з собою, виявляють нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту. Отже, можна припустити, що досліджувані у залежності від ситуації можуть проявляти терпимість до інших людей, а можуть й не проявляти терпимість до оточуючих.

Отже, емпіричне дослідження дозволило встановити, що більшість студентів-психологів проявляють високий прояв толерантних рис характеру, що може вказувати на їх професійну компетентність у майбутній професії.

2. Аналізуючи особистісні якості студентів-психологів варто зазначити, що досліджувані отримали високі показники за такими факторами як, «прив'язаність-відособлення» (50,8) та «самоконтроль-імпульсивність» та середні показники за такими факторами: «екстраверсія-інтроверсія» (47), «емоційна стійкість-емоційна нестійкість» (49,7) та «експресивність-практичність».

Виявлено, що 63,2 % досліджуваних демонструють високий показник вольової саморегуляції, 36,8 % низький; за показником наполегливості більшість студентів (63,2 %) також виявляють високий

рівень і 36,8 % низький; 73,6 % досліджуваних мають високий рівень самоконтролю і 26,3 % низький). Отже, більшість студентів-психологів демонструють підвищені показники вольової саморегуляції.

3. Проведений кореляційний аналіз дозволяє стверджувати, що толерантність студентів-психологів обумовлюється їх особистісними характеристиками: загальний рівень толерантності студентів-психологів позитивно пов'язаний з рівнем їх самоконтролю, експресивністю та емоційною стійкістю студентів-психологів; високий рівень соціальної толерантності досліджуваних позитивно пов'язаний з їх проявами екстраверсії, прив'язаності та самоконтролю; високий рівень прояву толерантних рис характеру позитивно пов'язаний з емоційною стійкістю та самоконтролем студентів-психологів; високий рівень вольової саморегуляції обумовлює підвищення загального рівня толерантності, етнічної толерантності та толерантності як риси характеру.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних досліджень визначено сутність та значення поняття толерантності, її основні види та компоненти; проаналізовано значення толерантності під час професійного становлення майбутніх психологів.

Розглянуті визначення толерантності дозволяють зробити висновок про множинність існуючих підходів, що детерміновані багатоаспектністю самого явища. *Толерантність* визначаємо як здатність особистості визнавати і поважати думки, вірування, дії, почуття інших людей, навіть у тій ситуації, коли вони повністю відрізняються від власних.

Толерантність може бути описана у наступних компонентах: когнітивному (уявлення про власну нішу серед інших людей), афективному (емоції та почуття по відношенню до інших людей); поведінковому (конкретні учинки по відношенню до інших людей); мотиваційно-ціннісному (цінність та мотивація взаємодії з іншими людьми). Усі компоненти знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Можна виокремити наступні види толерантності за наступними критеріями: за проявом толерантності як суспільної свідомості (толерантність як байдужість; неможливість взаєморозуміння; поблажливість до слабкості інших; розширення власного досвіду, критичний діалог); за предметом, на який спрямована дія толерантності (цивілізаційна, міждержавна, етнічна, соціальна та індивідуальна); за рівнем, на якому проявляється толерантність (індивідуальна, міжгрупова, міжособистісна толерантність).

Розвиток толерантності як важливої якості майбутнього психолога реалізується через формування когнітивного, емоційного та поведінкового компонента толерантної спрямованості особистості. Таке формування виявляється через уявлення індивіда про толерантність, формування

стійких почуттів індивіда до різних об'єктів та через реалізацію ціннісних орієнтацій, певних знань особистості у життєвих ситуаціях.

2. Емпірично досліджено особливості прояву толерантності у студентів-психологів та визначено особистісні якості досліджуваних:

- більшість студентів-психологів демонструють високий рівень соціальної толерантності та високий рівень прояву толерантних рис характеру;

- більшість досліджуваних виявляють середній рівень прояву етнічної толерантності та середній рівень прояву терпимості до нових, складних та невизначених ситуацій;

- особливості прояву комунікативної толерантності досліджуваних свідчить про наступне: більшість студентів-психологів проявляють високий рівень терпимості в оцінці інших людей; терпимість до індивідуальності інших; пластичність; уміння пристосовуватися до характеру та звичок інших. У той же час схильні використовувати себе в якості еталону при оцінці поведінки і образу думок інших людей, порівнюючи інших з собою, проявляють нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту;

- дослідження особистісних якостей студентів-психологів дозволило визначити, що більшість з них мають високі показники особистісних факторів – прив'язаність та самоконтроль, що відображає їх комунікативні можливості та стійкість емоційного стану;

- встановлено, що більшість студентів-психологів демонструють високий показник вольової саморегуляції, наполегливості та самоконтролю.

3. Визначено особистісні характеристики, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів:

- загальний рівень толерантності студентів-психологів позитивно пов'язаний з рівнем їх самоконтролю, експресивністю та емоційною стійкістю студентів-психологів;

- високий рівень соціальної толерантності досліджуваних позитивно пов'язаний з їх проявами екстраверсії, прив'язаності та самоконтролю;
- високий рівень прояву толерантних рис характеру позитивно пов'язаний з емоційною стійкістю та самоконтролем студентів-психологів;
- високий рівень вольової саморегуляції обумовлює підвищення загального рівня толерантності, етнічної толерантності та толерантності як риси характеру.

Отже можемо стверджувати, що психологічними чинниками, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів виявилися такі особистісні якості, як самоконтроль, експресивність, емоційна стійкість, екстраверсія, прив'язаність та високий рівень прояву вольової саморегуляції.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо у визначенні більш широкого кола соціально-психологічних чинників, що обумовлюють прояв толерантності у студентів-психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова, Н. М. Толерантная личность. Методическая разработка классного часа. *Наука и практика воспитания и дополнительного образования*. 2013. № 2. С. 89-93.
2. Безюлева, Г. В., Шеламова Г. М. Толерантность: взгляд, поиск, решение. М. : Вербум-М, 2003. С. 160 – 165.
3. Бех І. Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості. *Початкова школа*. 2001. № 12. С. 32 – 35.
4. Бондар В. С. Особливості формування толерантності майбутніх психологів у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, № 11/2015. С. 32-34.
5. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб`єктності до вершин духовності: монографія. К. : Академвидав, 2010. 416 с.
6. Вотинцева Т. С., Петренко В. Р. Взаимосвязь уровня толерантности к неопределенности и психологического благополучия личности. *Журнал Педагогика и психология образования*. 2016. с. 145-149.
7. Глебкин В. В. Толерантность и проблема понимания: толерантное сознание как атрибут Homo Intelligens. На пути к толерантному сознанию. М. : Смысл, 2000. С. 8-174.
8. Грива О.А. Толерантність молоді у полікультурному середовищі : монографія. К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2007. 275 с.
9. Губа Н., Гладких Ж., Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності. *Психологічні перспективи*, Вип. 32, 2018. С. 97-108.
10. Гусев А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 233 с.

- 11.Дружиніна І. Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аналіз проблеми. *Український науковий журнал Освіта Регіону «Політологія, Психологія комунікації»*. Київ. № 2, 2011. С. 425-430.
- 12.Есипов М. А. Содержание и структура феномена коммуникативной толерантности в отечественных психолого-педагогических исследованиях. *Интернет-журнал «Мир науки»*, 2017, Том 5, № 6. С. 1-10.
- 13.Ильинская С. Толерантность как принцип политического действия: история, теория, практика. М. : Праксис, 2008. 288 с.
- 14.Кандиба М. О. Соціально-психологічний аналіз сутності поняття «міжособистісна толерантність», як професійно важливої якості психолога. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ, 2014. С. 196-204.
- 15.Клепцова Е. Ю. Психология и педагогика толерантности : учеб. пособие для вузов. М. : Академический Проект, 2004 . 175 с.
- 16.Корнилова Т. В. Новый опросник толерантности-интолерантности к неопределенности. *Психологический журнал*. М. : РАН, 2010. Т. 31, № 1. с. 74-86.
- 17.Кривошапка І. Толерантність як особистісна передумова формування професійної майстерності педагога. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2012. Випуск 10. С. 162-165.
- 18.Крупник І. Р. Психолого-педагогічна програма «Співпраця»: досвід впровадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип.1. Том 2. С. 82-86.
- 19.Логвінчук В. В. Розуміння толерантності в Україні. *Держава і право*. 2006. № 32. С. 594 – 597.

20. Милославська О. В., Черкашина К. І. Психологічні особливості толерантності студентів різного віку. *Вісник Національного університету оборони України*. 3 (34). 2013. С. 248-253.
21. Нікольсон П. Толерантність як моральний ідеал. *Вісник УрМІОН*. 2002. № 1. С. 5-9.
22. Оконешникова Н. Л. Проблема толерантности в современной зарубежной психологии. *Методологические проблемы современной психологии: иллюзии и реальность*: Материалы Сибирского психологического форума. 16-18 сентября 2004 г. Томск : Томский государственный университет, 2004. С. 215.
23. Павленко Г. В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*, том 7, випуск 47, 2019. С. 208-219.
24. Пічурін В. В. Толерантність до невизначеності як складова психологічної готовності студентів до професійної діяльності і її формування в процесі фізичного виховання. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 3 (57) 15. С. 260-264.
25. Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. М. : МГУ, 2003. 112 с.
26. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія / В. М. Павленко, М. М. Мельничук; авт. післямови проф. В. Ф. Моргун. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.
27. Рубцова М. О. Толерантность личности как условие ее социально-психологической адаптации. *Siberian pedagogical journal*. № 6, 2014. С. 173-176.

- 28.Сищик А. С. Поняття «толерантність» в науковій літературі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2013.* Випуск 5 (58). С. 165-173.
- 29.Скок А. Г. Стан вивчення змісту та основних компонентів толерантності в психології. *Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія.* Т. 1. Ч. 14. К .: Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2005. С. 143-147.
- 30.Скок А. Г. Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу : автореф. дис. канд. псих. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2007. 19 с.
- 31.Сошенко С. М. Професійні якості як чинник успішності майбутнього психолога. *Педагогічний процес: теорія і практика.* Київ. Випуск 1, 2014. С. 126-130.
- 32.Стойчева К. Толерантность к неопределенности, креативность и личность. *Болгарский журнал психологии (SEERCP 2009, Материалы конференции, Часть вторая)* 2010. Вып. 1-4. С. 178-188.
- 33.Сургунд Н. А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога : автореф. дис. канд. псих. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2004. 22 с.
- 34.Сухих Е. С. Толерантность: психологическое содержание и личностные факторы. *Человек. сообщество. управление.* № 4, 2005. С. 66-76.
- 35.Тодорцева Ю.В. Багатогранність феномена «толерантності» у теорії сучасного наукового знання. *Науковий вісник Південноукраїнського педагогічного ун-ту ім. К.Д. Ушинського:* зб. наук. праць. Одеса, 2004. Вип. 1–2. С. 50–56.
- 36.Тодорцева Ю. В. Справедливість і толерантність у процесі професійної підготовки: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 22 с.
- 37.Толерантность как атрибут современной жизни: понятие и принципы

- формирования: Методическое пособие / Науч. ред. Н. В. Брызжева, А. И. Григорьева, Е. С. Арбузова. Тула: ГОУ ДПО ТО «ИПК и ППРО ТО», 2017. 208 с.
38. Цуканова А. П. Толерантность в структуре социально-психологической адаптации личности (на примере студентов): автореф. канд. психол. наук. Хабаровск, 2006. 23 с.
39. Фалунина Е. В., Фалунин В. Ф. Теоретические обоснования психологических механизмов развития толерантности личности в психологии. *Международный информационно-аналитический журнал «CredeExperto: транспорт, общество, образование, язык»*. № 3 (12), 2014. С. 1-18.
40. Хілько С. О. Модель формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів. *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України ; редкол.: О. Л. Ануфрієва [та ін.]*. К., 2005. Вип. 15 (28). С. 254–263.
41. Чебыкина О. А. Системный анализ подходов к понятию «толерантность». *Психологическая наука и образование»* 2012, № 2. С. 1-15.
42. Шалин В. В. Образование и формирование культуры толерантности. *История*. 2002. № 11. С. 8 – 10.
43. Шевченко Н. Ф. Підготовка практичних психологів, особистісні та професійні якості фахівців. *Психологія : зб. наук. праць КНПУ ім. Драгоманова*, 2002. № 7. С. 34–38.
44. Ясько Б. А. Толерантність у сучасному суспільстві. К. : Наукова думка, 2012. 142 с.
45. Knyazeva T. N., Powszechna F. V., Batuta M. B., Lebedeva O.V., Sidorina E.V. the Structure of the worldview of future teachers as a reflection of the transformation of social values. *International review of «Management and marketing»*. 2015. Vol. 4, №. 5. С. 259-264.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

8. Діагн Катерина Ігорівна, учасник(ца) освітнього процесу Херсонського державного університету,
УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.
ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичного поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевною чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумісно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігти виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці інших студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

26.10.2020р
(дата)

(підпис)

Катерина Дячук
(ім'я, прізвище)